

Кушнірова Т. В.

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Капко М. М.

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Ступка І. М.

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

ЗБЕРЕЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ НЕЙТРАЛЬНОСТІ ТЕКСТУ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

У статті проаналізовано проблему гендерної нейтральності в лінгвістичному й стилістичному змісті нормативно-правових актів і питання уникнення небажаної гендерної забарвленості в таких текстах. Розглянуто основні характерні риси й фундаментальні стилістичні особливості мови права. Тексти нормативно-правових актів використано як зразок українського й англійського офіційно-ділового стилю мовлення; як джерело для вивчення структури, впливу, специфіки такого стилю мовлення та всіх його аспектів, включно з гендерним аспектом і проблемами, з якими зіштовхується перекладач під час відтворення таких текстів зі збереженням цього аспекту, зокрема гендерної нейтральності. Визначено необхідність використання гендерно нейтральної мови в сучасних міжнародних нормативно-правових актах і вплив надмірної гендерної забарвленості на сприйняття та розуміння таких текстів широкими колами реципієнтів, що складаються з осіб як чоловічої, так і жіночої статі. Проаналізовано проблему використання форм чоловічого роду без загальної потреби. Окреслено основні способи забезпечення гендерної нейтральності в англійських та україномовних нормативно-правових актах і причини відносної неможливості збереження та відтворення всіх аспектів гендерного забарвлення таких англійських текстів українською мовою, що спричинено значними відмінностями в правилах граматичного роду, гендеру української та англійської мов. Фемінізацію визнано одним із найефективніших способів досягнення гендерної інклюзивності тексту; розглянуто граматичні й синтаксичні способи фемінізації викладу. У статті розкрито й проаналізовано основні проблеми, з якими зіштовхується перекладач, котрий має на меті адекватно відтворити англійський текст нормативно-правового акту зі збереженням гендерної нейтральності викладу. Встановлено потребу в збалансованому підході до перекладу таких текстів із метою забезпечення як ясності, стислості й доступності тексту, так і його гендерної нейтральності й інклюзивності.

Ключові слова: гендерна нейтральність, гендерна забарвленість, фемінітиви, фемінізація, маскулініність, інклюзивність.

Постановка проблеми. Забезпечення гендерної нейтральності викладу під час укладання нормативно-правових актів міжнародного рівня набуло надзвичайної ваги за останні десять років. Важливим для правильного розуміння та інтерпретації таких документів є їх адекватний, якісний переклад зі збереженням усіх аспектів, включно з рівнем гендерної забарвленості тексту. Під час перекладу нормативно-правових актів із забезпеченням еквівалентного рівня гендерної нейтральності перекладач стикається з низкою проблем, які потребують розв'язання та, відповідно, ретельного вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіка офіційно ділового стилю мовлення в контексті правових текстів різних видів досліджувалася багатьма вченими. Вивченням цього питання займалися такі правознавці, як С. Алексєєв, А. Черданцев, А. Піголкін, В. Баранов, А. Красницька, й мовознавці й перекладознавці Н. Власенко, С. Кравченко, С. Швачко, С. Власенко. Питання стилістики нормативно-правових актів, їхньої емоційної, експресивної забарвленості у своїх працях розглядали І. Сидоренко, І. Биля-Сабадаш, П. Балтаджи, Ж. Косіньяк та інші.

Питання гендеру в мові, його вплив на розуміння тексту та його інклюзивність почали вивчати в 1970-х роках такі науковці, як Р. Лакофф, Д. Таннен, Д. Голмс, Д. Камерон та інші. Уже в 1980-х роках із поширенням нової хвилі феміністичного руху гендерно-нейтральна лексика стала предметом досліджень мовознавців і психологів. Її використання в нормативно-правових актах, міжнародних законодавчих актах стало проблемою політичного рівня. У сучасному науковому дискурсі проблему гендерної нейтральності мови вивчають як іноземні (А. Курзан, А. Поувелс, С. Ріджевей, Ю. Нікітіна), так і вітчизняні дослідники (І. Міньковська, О. Малахова, Н. Ящук, О. Чуєшкова).

Постановка завдання. Хоча питання гендерного аспекту перекладу було раніше досліджене багатьма вітчизняними й іноземними вченими, такі дослідження здебільшого націлені на художню літературу й медійні тексти. Через потужний вплив, який нормативно-правові акти мають на широкі кола людей, важливо дослідити проблеми інклюзивності таких текстів, уникнення небажаної експресивної забарвленості й, відповідно, дискримінації, яка може бути спричинена невваженим використанням гендерно забарвленої мови під час перекладу здебільшого англомовних міжнародних правових актів українською мовою. Тому метою нашої розвідки є дослідження ефективності наявних способів збереження гендерної нейтральності викладу в текстах нормативно-правових актів, їх вплив на ясність, стислість і доступність тексту й забезпечення інклюзивності.

Виклад основного матеріалу. Правові тексти, тобто тексти юридичного спрямування, є прикладом офіційно-ділового стилю мовлення. Юридичні документи, нормативно-правові акти, угоди й договори як індивідуального, так і суспільного характеру мають безпосередній вплив на реципієнта, часто торкаються найважливіших аспектів життя осіб, на яких поширюється юридичний вплив таких документів. Правильне укладання правових текстів, як і їхній адекватний переклад зі збереженням усіх аспектів, у тому числі й гендерного, є надзвичайно важливим для їх розуміння та застосування в суспільстві, особливо коли йдеться про нормативно правові акти.

Стилістика офіційно-ділової мови нормативно-правових актів характеризується такими рисами, як офіційність, інформативність, обов'язковість, точність, стислість, експресивна нейтральність, неупередженість, інклюзивність. Такі тексти

мають офіційно-обов'язкову форму, характеризуються уніфікацією та формалізацією мовних засобів вираження, що націлені на однозначність та ясність. Мова нормативно-правових актів виконує комунікативну функцію, що полягає у впливі відповідного документу на людей, а також у спонуканні до належних правомірних дій. Це досягається передовсім через використання в «комбінаціях загальноновживаної лексики певних засобів викладу й вироблених у правовій сфері специфічних засобів, слів і словосполучень» [1]. Надзвичайно важливу роль для досягнення однозначності відіграють специфічні терміни, проте значно більшу частину текстів нормативно-правового характеру, як і більшості юридичних документів, складає саме загальноновживана, нейтральна лексика. Доступність, ясність і нейтральність викладу в нормативно-правових актах досягається завдяки шару лексики, не забарвленого емоційно або експресивно. Саме тому й виникає питання досягнення адекватного рівня нейтральності викладу як на стилістичному, так і на лексичному рівні.

Нейтральна лексика, тобто слова й словосполучення, що не мають стилістично емоційного, експресивного забарвлення, сприяє інклюзивності й неупередженості викладу. Гендерно марковані слова, тобто слова, які через свій граматичний рід або етимологію, що викликає гендерно специфічні асоціації, акцентують увагу реципієнта на гендерному аспекті викладу, роблять певні твердження орієнтованими на певну стать (чоловічу або жіночу). Високий рівень гендерної забарвленості тексту нормативно-правового акту може зашкодити його інклюзивності й доступності, мати дискримінаційний характер відносно реципієнта тексту залежно від його або її статі. Аби уникнути небажаної забарвленості правових актів, необхідно використовувати гендерно нейтральну лексику, яка може прочитуватися представниками обох статей.

Гендерно нейтральна мова – це рівноправна, інклюзивна, гендерно справедлива мова. Її використання спрямовано на уникнення упереджень, дискримінації та гендерних стереотипів під час досягнення соціальних змін і гендерної рівності. У 2008 році Європейський парламент став першою міжнародною організацією, яка прийняла директивні положення про використання гендерно нейтральної лексики в різних мовах для застосування на міжнародному й національних рівнях такими організаціями, як ООН, Всесвітня організація охорони здоров'я, Міжнародна організація

праці, Європейський парламент та Європейська комісія, а також професійними асоціаціями, університетами, науковими інститутами й медіацентрами [5, с. 3]. Утім, гендерно нейтральна мова – це не лише питання політичної коректності. Така лексика сприяє уникненню непорозумінь і точнішому і яснішому викладу інформації в текстах, спрямованих на широкі кола суспільства, що представлені як жінками, так і чоловіками. Часом непорозуміння виникають саме під час інтерпретації законодавчих актів.

Гендерної нейтральності можна досягти кількома шляхами як в англійській, так і в українській мові. Насамперед варто уникати використання чоловічого роду без нагальної потреби. Це стосується слова й словосполучення з лексемою “man” (чоловік) в англійських текстах, що часто позначає як чоловіків, так і жінок. Його замінюють нейтральними “human” (людина) або “person” (особа), наприклад, замість “businessman” (підприємець) правильно буде використати “businessperson”. В українській мові це правило стосується передусім гендерно специфічних морфем. Суфікси *-ель, -ор, -ант, -іст, -ач* тощо є маркерами чоловічого роду й додають небажаного рівня гендерної забарвленості, але його уникнення не є адекватним розв’язанням проблеми, особливо коли йдеться про переклад.

Проблема англо-українського перекладу зі збереженням рівня гендерної нейтральності оригіналу полягає в тому, що англійська мова належить до категорії мов із «природною» категорією роду (natural gender language), тобто мовою, в якій більшість іменників є гендерно нейтральними, займенники є гендерно специфічними, гендер можна словесно зобразити тільки щодо статі референта й у гендерно специфічних термінах, назвах осіб. Це робить досягнення нейтральності простішим [5, с. 5]. Українська мова є мовою з граматичною категорією роду (grammatical gender language), в якій гендер властивий усім іменникам і займенникам. Повна гендерна нейтральність у таких мовах практично недосяжна, тому використовуються альтернативні методи досягнення гендерної інклюзивності тексту, наприклад, фемінізація.

Фемінізація – це використання фемінінних відповідників (фемінітивів) до маскулінних назв осіб. Фемінітиви утворюються шляхом додавання до основи слова фемінінних суфіксів, таких, як *-ка, -ня, -ниця* тощо. Інші засоби досягнення інклюзивності, наприклад, додавання слова «жінка» до маскулінних форм або синтаксична фемінізація, що досягається засобами синтаксису, а не лексики (наприклад: жінка-директор, жінка-президент,

або президент відвідала, секретар провела), є нормативними в українській офіційно-діловій мові, але використовуються лише в контексті, де відомою та важливою є стать конкретної особи [3]. Використання суфіксальних фемінітивів, утворених за допомогою суфіксальних способів, є найбільш прийнятним шляхом відтворення гендерної нейтральності текстів під час перекладу (police officer – офіцер / офіцерка поліції або офіцер/ка поліції), однак такий спосіб може негативно вплинути на адекватність перекладу.

У директивних положеннях про використання гендерно нейтральної лексики, укладених та узгоджених Європарламентом, вказується, що якщо в тексті спеціально міститься гендерно специфічна мова, перекладач має поважати такий намір автора. Відтворення вкладеної в текст гендерної нейтральності заохочується, виняток можливий лише під час усного перекладу [5, с. 4]. Гендерна нейтралізація під час перекладу виправдана, якщо вона потенційно не може нашкодити стислості та ясності тексту, фундаментальним рисам нормативно-правових актів. Ця проблема передусім пов’язана з відмінностями в категоріях роду англійської та української мов і свідчить про неможливість повного відтворення гендерно нейтрального викладу в правових документах.

Таким чином, на прикладі офіційного перекладу Європейської конвенції з прав людини розглянемо декілька основних проблем, з якими зіштовхується перекладач, котрий має на меті адекватне відтворення англійського нормативно-правового тексту зі збереженням гендерної нейтральності, які містяться не лише в перекладі гендерно нейтральних іменників назв осіб, а й інших частин мови в зіставленні з такими лексичними одиницями:

1. Переклад займенників. Крім того, що англійська мова містить гендерно нейтральний займенник “they” (може перекладатися як «вони», але залежно від контексту і як нейтральне «він / вона»), який набуває поширення в офіційно-діловому мовленні й не має еквіваленту в українській мові. Такі невизначені нейтральні займенники як “Everyone”, “Anyone”, “No one” тощо також не мають еквівалентів.

Для прикладу порівняємо гендерну забарвленість оригіналу й перекладу: “*Everyone has the right to liberty and security of person*” – «*Кожен має право на свободу й особисту недоторканність*».

Українське «кожен» має фемінінний еквівалент «кожна», втім використовується тільки маскулінна форма, що створює небажаний рівень гендерної забарвленості.

2. Використання субстантивованих іменників. Інклюзивне твердження “*Everyone charged with a criminal offence has the following minimum rights: <...>*” набуває маскуліної забарвленості під час перекладу – «*Кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права: <...>*» – через використання гендерно специфічного субстантивованого іменника з маскулінним закінченням -ий.

3. Переклад прикметників, дієприкметників і дієслів. Відтворення англomовного “*An alien lawfully resident in the territory of a State shall not be expelled therefrom except in pursuance of a decision reached in accordance with law and shall be allowed: <...>*” як «*Іноземець, який законно проживає на території держави, не може бути висланий за її межі інакше ніж на виконання рішення, прийнятого відповідно до закону, і повинен мати можливість: <...>*» ясне й зрозуміле, але не інклюзивним. Гендерна маркованість прикметника чи дієслова залежить від гендеру відповідного іменника. Фемінізація кожного слова в такому випадку («*Іноземець / іноземка, який / яка законно проживає на території держави, не може бути висланий / вислана за її межі інакше, ніж на виконання рішення, прийнятого відповідно до закону, й повинен / повинна мати можливість: <...>*») може «засмітити» текст.

Як стверджує вітчизняний мовознавець І. Биля-Сабадаш, той факт, що реальність, в якій ми живемо, складна, не виправдовує складних для розуміння нормативно-правових актів [1]. Фемінізація сприяє усуненню проблеми небажаної гендерної забарвленості, але вона й ускладнює текст. Уникання та заміна гендерно специфічних слів може зашкодити доступності тексту. Утім, нагальні проблеми відтворення гендерної нейтральності викладу в правових документах, уникання або використання нейтральних еквівалентів гендерно

забарвлених назв осіб, де це можливо, як, наприклад, не «мешканець», а «особа, що мешкає»; уникання гендерно забарвлених займенників, наприклад, не «кожен», а «кожна особа», та уникання гендерно маркованих прикметників чи дієслів є дієвими й часто застосовними шляхами гендерної нейтралізації українського офіційно-ділового мовлення як під час укладання документів, так і під час їхнього перекладу. Нехтування ясністю та стислістю викладу в нормативно-правових актах задля повного збереження гендерної нейтральності залишається контроверсійним питанням.

Висновки і пропозиції. Основними характеристиками нормативно-правових актів є стислість, доступність та ясність. Адекватний переклад передбачає залучення всіх аспектів тексту, включно з гендерним аспектом. Уникання гендерно маркованої лексики пов’язане з фундаментальною стилістичною рисою нормативно-правових актів – нейтральністю викладу. Небажана гендерна забарвленість може викликати дискримінаційні асоціації та зашкодити інклюзивності тексту. Через відмінності в категоріях граматичного роду в англійській та українській мовах виникають проблеми під час перекладу текстів, якщо перекладач ставить за мету досягнення еквівалентного рівня гендерної нейтральності. Такі проблеми пов’язані не лише зі знаходженням нейтральних еквівалентів гендерно забарвленої лексики, але й із відтворенням відповідних займенників, прикметників і дієслів. Оскільки фемінізація як спосіб досягнення гендерної інклюзивності викладу може нашкодити ясності нормативно-правового акту, а уникання гендерно маркованої лексики не завжди можливе, то перекладач зіштовхується не лише з проблемою повного забезпечення гендерної нейтральності, але й із питаннями щодо забезпечення балансу в збереженні як ясності тексту, так і його гендерної забарвленості.

Список літератури:

1. Биля-Сабадаш І. Мовностилістичні правила вираження змісту нормативних правових актів. *Форум права*. 2009. № 1. С. 3542. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/20091/09bionpa.pdf> (дата звернення: 10.08.2020)
2. Європейська конвенція з прав людини. *Європейський суд з прав людини*. 2010. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf (дата звернення: 10.08.2020)
3. Кислюк Л. Жінка-космонавт чи космонавтка? (до проблеми норми творення назв осіб жіночої статі). *Культура слова*. 2013. Вип. 78. С. 114–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kuls_2013_78_24 (дата звернення: 10.08.2020)
4. European convention of human rights. *European court of human rights*. 2010. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf (дата звернення: 10.08.2020)
5. Gender-neutral language in the European Parliament. *European Parliament*. 2018. URL: http://www.europarl.europa.eu/cmsdata/151780/GNL_Guidelines_EN.pdf (дата звернення: 10.08.2020)

Kushnirova T. V., Kapko M. M., Stypka I. M. MAINTAINING GENDER NEUTRALITY IN TRANSLATING REGULATORY LEGAL ACTS

The article contains an analysis of the gender neutrality issue in the linguistic and stylistic content of regulatory legal acts, as well as the problem of avoiding unnecessary excessive gendering therein. Main characteristics and fundamental stylistic features of legal language are described. The texts of legal acts are proven to be a perfect example of officialese of both Ukrainian and English, therefore a great material for researching the structure, impact, specific features of such language in every aspect, including gender aspect, as well as the translation issues that may arise coming from the rendering of the gender aspect and specifically gender neutrality. The necessity of using gender neutral language in the modern international regulatory legal acts is studied along with the influence that the gendering in such texts may have on perception and interpretation of the legal acts by the general public which comprises of both women and men. The issue of generic use of masculine gender in legal acts is inspected. The authors determine the main ways of ensuring gender neutrality in English and Ukrainian regulatory legal acts and argue about relative impossibility of maintaining and translating all gender aspects of an English text in its Ukrainian equivalent attributed to the major differences in the notion of grammatical gender in the two languages, English being one of the natural gender languages, and Ukrainian being a grammatical gender language. The issue of feminization in grammatical and syntax aspects is determined to be one of the best and often only ways to ensure inclusivity. The article specifies and analyzes the main problems that a translator might encounter when trying to achieve adequate and accurate interpretation or translation of an English text of a legal act while maintaining the original level of gender neutrality. The author determines the need for balanced approach to such translation with a purpose of maintaining the clarity and brevity of the text, as well as an adequate amount of inclusivity and gender neutrality.

Key words: gender neutrality, gendering, feminitives, feminization, masculinity, inclusivity.